ספר

ישמח ישראל

כרך ג

דרושים וחידושים

על מצוות הארץ וכשרות המאכלים
מעגל השנה והחיים
חידושי תנ"ך וש"ס

חיברתיו בחמלת ה' עלי
שניאור ז. בלאאמו"ר הרה"ג ישראל שליט"א **רווח**

רב אזורי במועצה אזורית גזר ורב קהילת משכן התורה, אלעד
וראש המכון למצוות התלויות בארץ
ומח"ס שו"ת חלקת השדה [ה"כ] תולעת שני [ד"כ] שש משזר [ד"כ]
"קצירת השדה" "שביתת השדה" "עץ השדה" ועוד

בהוצאת

המכון למצוות התלויות בארץ

שנת תשפ"ו

נערך בסיוע והשתתפות
צוות המחלקה התורנית של
"המכון למצוות התלויות בארץ"
רבי **לוי הולצמן** שליט"א
רבי **ישראל אנקווה** שליט"א

הספר יו"ל
בסיוע משרד התרבות – מינהל התרבות

©
כל הזכויות שמורות

המכון למצוות התלויות בארץ
ת.ד. 176 אלעד מיקוד: 4081003
טלפון: 03-9030580 פקס: 03-9030891
דוא"ל: macon@macon.co.il

עיצוב ועימוד:
יהודה הפקות
03-6187365

תוכן העניינים

מפתח מפורט בסוף הספר

מעגל השנה

ראש השנה

סימן א **אתם נצבים היום – דא הוא ראש השנה ..... טו**

דברי הזוהר הק' על קללות שהן ברכות • ביאור דברי הזהר • חיוך תלואים: תשובה ביום הדין

סימן ב **בענין מנהג אכילת הסימנים בלילות ראש השנה [ח"א] ..... כה**

מיני ואופני המאכלים

סימן ג **בענין מנהג אכילת הסימנים בלילות ראש השנה [ח"ב] ..... לח**

זמני וסדרי האכילה והברכות

סימן ד **השפה הנסתרת שבשופר ..... מז**

סימן ה **עבודת תקיעת שופר בחודש אלול לעומת ראש השנה ..... נ**

סימן ו **התעודדות הלב בשמיעת קול שופר ..... נו**

עיקר המצוה: שמיעה או תקיעה • השמיעה – התעודדות הלב • התעודדות מתוך אחדות ישראל • נפקותא למעשה בברכת שופר

סימן ז **אלמלא זכות העקידה אי אפשר לזכות בדין ..... סו**

זכות העקידה למחילת עוונות ביום הדין • סוד מסירות הנפש • מעשה העקידה: מעשה אבות סימן לבנים

סימן ח **בקשת צרכיו בשבת ואמירת "אבינו מלכנו" בר"ה ויוה"כ כשחל בשבת ..... פא**

נוסח 'רועינו זוננו' בברכת המזון • גדר טופס ברכות שהתירו בשבת • אמירת "אבינו מלכנו" בר"ה ויוה"כ שחל בשבת

סימן ט **זכור כי עפר אנחנו ..... פז**

יום הכיפורים

סימן א **כי ביום הזה יכפר עליכם ..... פט**

עיצומו של יום עם עבודת התשובה • ביאור הזוהר: כפרה מספירת הבינה ע"י התשובה • כוחם ומקומם של בעלי תשובה • בשעת נעילה הקב"ה נוטל עוונות ישראל מכף המאזניים (ביאור האלשיך)

סימן ב **ביאור המאמר 'מקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים עומדים' .... צח**

פתח השער: יסוד מעלת השבים ועלייתם בגג האות ה"א • היכלות של צדיקים ושל בעלי תשובה • מקומם של בעלי תשובה – למעליותא או לגריעותא • לפום צערא אגרא: בבישת

היצר והתעצמות העשייה (דברי העקידה) • תמימות הימים מול כוח הפיכת זדונות לזכיות (דברי האלשיך) • ביאורים נוספים במעלות הצדיקים ובעלי תשובה • עומדים ומהלכים: בחינת "עמידה" המיוחדת לבעלי תשובה • מעלת בעלי תשובה בהמשכת השפע מעולמות העליונים • קניין שתי המדות: עבודת הצדיקים ובעלי תשובה בדרכו של כל אדם

סימן ג **מהות עוון חילול השם, ואם יש דרך לעשות תשובה לכפר עליו..... קל**

א. מי שבידו חילול השם, כולן תולין ומיתה ממרקת • ב. מהו חילול השם • ג. בין שוגג לבין מזיד בחילול השם

סימן ד **תפילת העדר..... קנד**

סוכות

סימן א **יסוד מצות ישיבה בסוכה וחיוב כוונתה,**
ואם המכוון שלא לקיים המצוה חשיב כאוכל מחוץ לסוכה..... קנח

יסוד חג הסוכות: ענני הכבוד או סוכות ממש • כוונות במצות ישיבת סוכה • בגדר כוונת המצוה אי בעינן כוונה חיובית • שיטות הפוסקים בדין המכוון שלא לצאת ידי חובתו • האם מתכוין שלא לצאת או בלא כוונה חשיב עובר בקום ועשה

סימן ב **סוכת שלום .....קעז**

סימן ג **ביתו עראי וסוכתו קבע בחג הסוכות..... קפ**

פסח

סימן א **מפני מה לא נזכר משה רבינו בהגדה של פסח.....קפד**

סימן ב **הרי אני כבן שבעים שנה..... קפט**

כבן שבעים - בצעירותו • כבן שבעים - בזקנותו • יציאת מצרים בלילות

שובבי"ם

סימן א **כוונת התעניות בימי שובבי"ם וסדר אותיות אחה"ע.....קצה**

שבועות מתן תורה

סימן א **חיבור לאבות הקדושים כתנאי לקבלת התורה..... קצט**

קיום כל התורה בצירוף אבותינו הקדושים • קבלת התורה בידי הגרים • בשרות יחוסו של דוד המלך

סימן ב **שייכותם הפנימית של ישראל לתורה ומהות הצעתה לאומות העולם.....רז**

העדר שייכות האומות לתורה • שני רבדים בתורה • איסור לימוד התורה לנכרי • התורה 'מורשה' ו'מאורסה' לישראל • ביאור הדברים בספר בית אלוקים למבי"ט

יום טוב

סימן א **נוסח 'והבדלת וקידשת' בברכת ותודיענו .....רכ**

מעגל החיים

סימן א **בשנה הרביעית קודש הילולים, שאביו מקדישו לתורה..... רכז**

סימן ב **כוח תפילת תינוקות של בית רבן..... רלא**

סימן ג **כח הרחמים של האשה מגיע לאחד נישואיה..... רלד**

חידושי אגדות תנ"ך וש"ס

סימן א **גזירת ה' יתברך ביחס לבחירת האדם, עונשם של המצרים בשיעבוד בני ישראל ..... רמא**

סימן ב **מסירת מפתח הברכות ליעקב אבינו ..... רמו**

סימן ג **"ארון", "שולחן" ו"מזבח" בעבודת הבורא..... רמט**

סימן ד **צרעת לפי סדר בעל הרחמים..... רנב**

סימן ה **טעם מיעוט מנין שבט לוי..... רנה**

סימן ו **מדוע במלחמה מריעים בחצוצרות ובמועדים תוקעים בחצוצרות ..... רנח**

סימן ז **הצד השווה בין חוקת הפרה לחוקת התורה ..... רסב**

טעמים ללשון 'חוקת התורה' • התורה ופרה אדומה: נושאי הפכים

סימן ח **הרואה את חבירו לאחר ימי הדין אם יברך ברכת מחיה המתים ..... ער**

סימן ט **שיעבוד הטבע ללומדי התורה ועמליה ..... ערה**

מחלוקת רבי פנחס בן יאיר ושרו של נהר

סימן י **עבודת הבורא לאנשים כערכנו (ביאור בס' התניא) ..... רפו**

ביאור השם 'תניא' • צד הקדושה: ביטול לה' יתברך • מצב שבו 'לא עבר עבירה מימיו'

מצוות התלויות בארץ

סימן א **תרומה, מעשר וחלה על פי הסוד..... רצה**

תרומה גדולה • מעשר ראשון ותרומת מעשר • תרומת חלה

מפתח מקורות ושמות ערכים ..... שיא

סימן ב

דרשה לשבת שובה תשפ"ו

פתח השער: יסוד מעלת השבים ועלייתם בגג האות ה"א

בשיעור החודשי לו אנו זוכים ללמוד עם מור אבינו שליט"א בספר הקד' תומר דבורה, למדנו את דבריו הקדושים של הרמ"ק (בפרק הראשון) על כך שהאדם ראוי שיתדמה לקונו, והולך ומונה י"ג פעולות שראוי שתהיינה בו באדם כדמיון י"ג מדות הרחמים העליונות. ומפרש ואזיל עד שבא למידה השביעית, שמידת הקב"ה אינה כמדת בשר ודם, שאף אם מתרצה לחבירו שהכעיסו הרי אין זה כפי האהבה הקודמת, ואילו החוטא שעשה תשובה כלפי שמיא **מעלתו יותר גדולה עם הקב"ה**. והיינו דברי הגמרא (ברכות לד, ב) שמקום שבעלי תשובה עומדים, אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד.

וטרם נמשיך בדב"ק, נביא לשון הגמרא שם: 'אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה, אבל צדיקים גמורים, עין לא ראתה אלהים זולתך. ופליגא דרבי אבהו, דאמר רבי אבהו, מקום שבעלי תשובה עומדין, צדיקים גמורים אינם עומדין, שנאמר: שלום שלום לרחוק ולקרוב. לרחוק ברישא והדר לקרוב. ורבי יוחנן אמר לך: מאי רחוק, שהיה רחוק מדבר עבירה מעיקרא, ומאי קרוב, שהיה קרוב לדבר עבירה ונתרחק ממנו השתא'. ובפשטן של דברים נראה שרבי יוחנן ורבי אבהו נחלקו במעמדם של בעלי תשובה, כאשר לרבי יוחנן צדיק גמור עדיף, ולרבי אבהו בעל תשובה עדיף.

ונקט בתומר דבורה את דברי רבי אבהו הנז', וביאר על פיהם את דבריו שם גודל ענין התשובה, כי הנה תיבת "תשובה" היא "תשוב ה'", וזאת האות ה' שנברא בה העולם. וכמבואר בגמ' (מנחות כט, ב): 'אלה תולדות השמים והארץ

בהבראם, אל תקרי בהבראם אלא בה"י בראם. ומפני מה נברא העולם הזה בה"י? מפני שדומה לאכסדרה, שכל הרוצה לצאת יצא. ומאי טעמא תליא כרעיה? דאי הדר בתשובה מעיילי ליה. וליעייל בהך, לא מסתייעא מילתא. כדריש לקיש, דאמר ריש לקיש, מאי דכתיב אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן? בא לטהר מסייעין אותו, בא לטמא פותחין לו. ומ"ט אית ליה תאגא? אמר הקדוש ברוך הוא: אם חוזר [בו] אני קושר לו קשר'.

ומבאר בתומר דבורה שהשב בתשובה לא די לו שיגדור עצמו כשאר הצדיקים, מפני שלצדיקים גדר קטן יספיק, ואילו לבעל תשובה כבר לא יעזור הגדר הקטן, שהרי כבר פרץ אותו, ולכן הוא צריך לגדור יותר ויותר גדרים, וצריך להרחיק אותו כמה שיותר מהפתח התחתון שהוא פרוץ, ולכן במאמץ המתמיד שלו הוא עולה ונכנס דרך הפתח העליון הקטן שבאות ה', ומחמת זה אמרו ז"ל במקום שבעלי תשובה וכו', מפני שלא נכנסו דרך פתח הצדיקים, אלא נתעלו ועלו דרך הפתח העליון וסיגפו את עצמם ונבדלו מן החטא יותר ויותר מן הצדיקים, ולכן הם עלו ועמדו במדרגה ה', היכל ה' שבגן עדן דהיינו גג הה', ואילו צדיקים בפתח הה' בכניסת האכסדרה וכו'.

הנה כפי המתבאר נראה בבירור שבעלי התשובה התעלו למדריגה גבוהה יותר מן הצדיקים, מחמת המאמץ והיגיעה שלהם בעבודת התשובה, ובפשטות נראה שמדריגתם היא למעלה מן הצדיקים.

ומכאן עולה וגם ניצבה שאלה שהיא תמיהה גדולה, היתכן?!

וכי אדם שעסק כל חייו בתורה ומצוות בשלמות גמורה, וכל ימיו היה בדרך עלייה בלבד והתרחק מן החטאים עד שזכה לתואר צדיק גמור, תהיה דרגתו נמוכה יותר מבעל תשובה גם אם עשה תשובה שלימה?

היכלות של צדיקים ושל בעלי תשובה

ובאמת בהתבוננות במדרשים אנו מוצאים מעט סגנונות שונים בענין זה, ונצטט חלק מהם. מלבד הנוסח שראינו בגמרא 'צדיקים גמורים **אינם עומדין**', הנה בתומר דבורה הנז' נקט 'אין צדיקים גמורים **יכולים לעמוד**', ואכן כן הוא

נוסח הפסיקתא המובאת באוצר המדרשים (עמ' 497). שמזה משמע שגם אם ירצו הצדיקים אינם יכולים לעמוד בדרגה זה [וכן הוא הלשון בהרבה מקורות נוספים, וכ"ה לשון הרמב"ם, וכולם נזכירם להלן בס"ד], ולפי נוסח זה מתעצמת התמיהה והפליאה האמורה עד למאוד.

עוד נמצא כתוב בילקוט שמעוני (פרשת בראשית רמז כ), שם מתאר רבי יהושע בן לוי[א] מהות אופנו ועניינו של גן עדן [וראה במי החסד לרבי חיים פלאג'י (החבי"ף) על הילקוט, שמאמר זה ראוי לקרותו בפני השומעים למען ישכילו עד היכן מגיע פסידא רבה של החוטא שמאבד טובה הרבה מלבד העונשים שיש לו]. ושם לאחר התיאור המופלא של אופן קבלת הצדיק בבואו לפתח גן עדן, שמלבישים אותו שמונה בגדים של כבוד ונותנים שמונה הדסים בידו וכו', מוסיף הילקוט בהאי לישנא:

ויש בגן עדן שמונים רבוא מיני אילנות בכל זויותיו, הקטן שבהן משובח מכל עצי בשמים, בכל זוית יש בו ששים רבוא של מלאכי השרת מזמרים בקול נעים, ועץ החיים באמצע ונופו מכסה כל גן עדן, ויש בו ת"ק אלף טעמים, ואין דמותו של זה דומה לזה, ואין ריחו של זה דומה לשל זה, וזה עניי כבוד למעלה הימנו ומארבע רוחות מכין אותו וריחו הולך מסוף העולם ועד סופו, ותחתיו תלמידי חכמים שמבארין את התורה. וכל אחד יש לו שתי חופות אחת של כוכבים ואחת של חמה ולבנה. בין כל חופה וחופה פרגוד של עניי כבוד, ולפנים ממנה עדן שבה י"ש עולמות שנאמר להנחיל אוהבי יש, יש בגימט' שלש מאות ועשרה, ובתוכו שבעה בתים של צדיקים:

א ושמא אמר כל זאת דוקא רבי יהושע בן לוי אחר שנכנס לגן עדן, שכן נמנה עם תשעה שנכנסו לגן עדן בחייהם (כדאיתא במסכת דרך ארץ זוטא פ"א ה"ט: תשעה נכנסו בחייהם בגן עדן.. ויש אומרים אף רבי יהושע בן לוי), ונודע המסופר בזה בדברי חז"ל, שהראהו מלאך המוות את מקומו בגן עדן וקפץ לשם מבלי שיוכל ליטול את נשמתו (כתובות עז, ב. ילקוט שמעוני יחזקאל פכ"ח).

א. ראשונה הרוגי מלכות כגון רבי עקיבא וחבריו.

ב. שניה טבועים בים [עי' גיטין נז, ב בארבע מאות ילדים וילדות שנשבו לקלון ודרש להם הגדול שבהם 'אשיב ממצלות ים' וקפצו כולם לתוך הים].

ג. שלישית רבן יוחנן בן זכאי ותלמידיו, מה היה כחו שכך היה אומר אם כל השמים יריעות וכל בני אדם לבלרין וכל היערים קולמוסין אינן יכולין לכתוב מה שלמדתי מרבותי ולא חסרתי מהם אלא ככלב המלקק בים.

ד. כת רביעית אלו שירד הענן וכסה עליהן [ראה ירושלמי סנהדרין פ"י ה"ה (וכעי"ז באיכה רבה פ"ב, ט): לשלש גליות גלו ישראל, אחת לפנים מנהר סנבטיון, ואחד לדפני של אנטוכיא, ואחת שירד עליהם הענין וכיסה אותם. ובזית רענן על הילקוט כתב שיתכן שהכוונה לבני משה שחונים לפנים מנהר סמבטיון].

ה. כת חמישית אלו בעלי תשובה במקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אינן עומדין[ב].

ו. כת ששית אלו רווקים שלא טעמו טעם חטא מימיהם.

ז. כת שביעית אלו עניים שיש בהן מקרא ומשנה ודרך ארץ, עליהם הכתוב אומר וישמחו כל חוסי בך לעולם ירננו. והקב"ה יושב ביניהן ומבאר להן את התורה שנאמר עיני בנאמני ארץ לשבת עמדי וגו'. ולא פרסם הקדוש ברוך הוא כבוד המתוקן להם יותר ויותר, שנאמר עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו.

ואפשר שסוף דברי הילקוט קאי על כת השביעית דייקא, והיינו כדברי רבי יוחנן הנז' לעיל מהגמ' בברכות במעלת צדיקים על בעלי תשובה,

ב ורמז בזה ידידי הרב אליהו ביטון שהבית הה' שהוא של בעלי תשובה, מרמז על האות ה' שעל גבה נמצאים בעלי התשובה וכמבואר ברמ"ק לעיל.

ועכ"ז לא נמנע בכת חמישית לציין את בעלי התשובה ולכתוב שבמקום שבעלי תשובה עומדים וכו'. ואם כן צ"ב איך תפס תרי לישני גם יחד. ולאידך אפשר שכוונת הסיום היא על כלל המנויים בשבעת הכתות שכל האמור בהם ובכניסתם לגן עדן אינו תכלית המעלה והמדריגה אליה יגיעו וכו', אולם אז תימה הוא שהצדיקים הגמורים לא נזכרים כלל [מלבד צדיקים מסויימים שנמנו לחוד, כהרוגי מלכות וריב"ז ותלמידיו].

ושו"ר שבספר הזוהר הקד' על פר' בראשית (ח"א לט, א) מתאר את שבעת ההיכלות בגן עדן באופן אחר, ומונה את הצדיקים בהיכל הראשון שבגן עדן, ומעליו כמה היכלות של קדושים ובעלי סגולה מיוחדים, ובהיכל החמישי נמצאים בעלי התשובה, ומדגיש שלפנים מאותו ההיכל נמצא היכל בעלי תשובה שלמה **שנשמתם יצאה בשעה שהתמרמרו על מעשיהם** [והיינו כדוגמת רבי אלעזר בן דורדיא], ובהיכל עליון זה אפילו צדיקים גמורים אינם יכולים לעמוד בו, ואילו בהיכל שישי מעליו מצויים החסידים דייקא, שאוהבים את השי"ת באהבה רבה ומייחדים שמו בכל יום, והיכל שביעי גנוז ונסתר כו', יעוי"ש.

ולביאור זה של הזוהר מתיישב הדבר שמעלת בעלי תשובה שזוכים להיכל נעלה ביותר הוא בשעה שיצאה נפשם בתשובתם, ודבר גדול כזה מסתבר שמביאם למעלה יתרה. ועדיין אותם הצדיקים שהם בגדר חסידים נצבים אף למעלה מזה. אולם ביאור זה לא יסייענו לבאר כן בגמרא ומדרשים, שנקטו בסתמא שבמקום שבעלי תשובה עומדים צדיקים גמורים אינם עומדים ואף אין יכולים לעמוד, ולא סייגו שמדובר דוקא בגוונא שיצאה נפשם בתשובה [ואף הזוהר עצמו לא חילק בזה במקומות אחרים, וכגון בפרשת ויקרא שנביא בסוף דברינו. ושמא יש לחלק בזה בין לשון 'אין עומדים' ללשון 'אין יכולים לעמוד', ואכן בזהר פ' ויקרא איתא 'אתר דבעלי תשובה יתבי צדיקים גמורים לא יתבי ביה' ולא נקט שאין יכולים. ודו"ק].

ועוד ראה לשון הזוהר הקד' בפרשת משפטים (ח"ב קו, ב), שמבאר בשעה שאדם מגיע לגיל י"ג הוא מקבל שני מלאכים לשומרו מצד ימין ומצד שמאל [וקודם גיל מצוות השכינה עצמה מלווה את הילד, וכמבואר בזהרי

חמה על הזוהר שם], ואם הוא הולך בדרך הישר 'אינון חדאן ביה ואתקיפו עמיה בחדוה מכרזן קמיה ואמרין הבו יקר לדיוקנא דמלכא' - **הם שמחים בו ומחזיקים בו** ואומרים תנו כבוד לדיוקן המלך. אבל אם הולך בדרך עקומה, הם מתאבלים עליו ועוברים ממנו. אולם **כאשר מחזיק בידו הקב"ה ומנהיג אותו בדרך הישר**, אז הוא משלם ניחומים לו ולאבליו, קודם ניחומים לו על כך שהתנחם ושב בתשובה, ולאבליו, לאותם מלאכים שהתאבלו עליו, שכעת מתנחמים וחוזרים אליו. ועכשיו הוא ודאי חי ואחוז בעץ החיים, ואז הוא נקרא בעל תשובה, ועל זה אמרו שצדיקים גמורים לא יכולים לעמוד במקום שבעלי התשובה עומדים. ע"כ.

והן אמת שהזוהר נקט אותו לשון שבגמרא, אולם הוא מוסיף הבנה במהות הענין של אותו "מקום" שבעלי תשובה עומדים בו, שכאן הקב"ה עצמו אוחז בו, וזה להבדיל מהצדיקים הגמורים שאותם מלווים המלאכים ושמחים בהם, ובזה יש לבעל תשובה מעלה מעל הצדיק. והרי זה דבר נפלא, אולם עדיין צריך ביאור מדוע מעלה יתרה זו נוהגת דוקא בבעלי התשובה, שאליהם מתלווה הקב"ה בכבודו ובעצמו.

והנה אף להלכה נקט רבינו הרמב"ם כהך מימרא דרבי אבהו, שכתב בהלכות תשובה (פ"ז ה"ד) 'ואל ידמה אדם בעל תשובה שהוא מרוחק ממעלת הצדיקים מפני העונות והחטאות שעשה, אין הדבר כן אלא אהוב ונחמד הוא לפני הבורא כאילו לא חטא מעולם, ולא עוד אלא ששכרו הרבה שהרי טעם טעם החטא ופירש ממנו וכבש יצרו, **אמרו חכמים מקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורין יכולין לעמוד בו, כלומר מעלתן גדולה ממעלת אלו שלא חטאו מעולם מפני שהן כובשים יצרם יותר מהם**'.

והנה בתוך דברי הרמב"ם נמצינו למדים ביאור נוסף לדברי רבי אבהו, כי הנה לא די בזה שבעל תשובה משעה ששב בתשובה שלמה הרי הוא זך ונקי ואין לו עוונות כלל, שהרי גם הצדיק הגמור הוא ללא עוונות מעיקרא, אלא מוסיף הרמב"ם ומסיים שבעל תשובה גדול הוא מהצדיק הגמור, מפני שהוא כובש את יצרו יותר ממנו, וזה הטעם שבמקומם אין צדיקים גמורים יכולין

לעמוד. וצריך לומר שאין הכוונה שאין הצדיק זקוק לכבוש את יצרו, שהרי אדרבה כל שהוא צדיק גדול יותר יצרו גדול יותר, וכדברי ההוא סבא לאביי (סוכה נב, ב) 'כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו' [וראה עוד להלן מש"כ מדברי הרמב"ם בהקדמה למסכת אבות בפרק השישי]. אלא מעלת בעלי תשובה בזה היא הואיל וטעמו בפועל טעם העבירה ויודעים הנאותיה ומכל מקום פירשו ממנה, הרי ממשיך לעלות להם הרצון הרע כל העת והם זקוקים לכבוש אותו ביגיעה רבה תדיר, וזהו דבר שאין לצדיק אף אם יצרו בעצם גדול יותר, ולכן מעלת בעל תשובה גדולה טפי.

אלא שעדיין איתא לקושיא בדוכתא, היתכן שמי שכל חייו נלחם עם יצרו לא לחטוא, והיה נאמן כל העת לבוראו, מקומו פחות ממי שחטא ושב בתשובה, למרות שגם הוא כעת בדרגה עליונה וכובש את יצרו, אולם עדיין צריך תוספת ביאור לדבר זה.

מקומם של בעלי תשובה - למעליותא או לגריעותא

והנה המהרש"א בחידושי אגדות (בסוגיא דברכות הנ"ל) כתב לבאר שאין מדובר בבעל עבירות שחטא בעבירות, כי זה רחוק מהשכל שיהיה לבעלי תשובה מעלה יתירה על הצדיקים גמורים, אלא מיירי בין צדיק גמור שלא חטאו גם במחשבה, לבין מי שהיה קרוב לפי מחשבתו לעבור עבירה וגבר על יצרו ולא עבר, והיינו בעל תשובה ממחשבתו שחשב לעבור עבירה. דודאי בזה שגבר על יצרו ולא עשה העבירה, סבר רבי אבהו דיש לו מעלה יתירה על הצדיקים גמורים שלא היה בהן הסתת היצר הרע כלל ולא קרבו לעבירה. ורבי יוחנן סבר דאעפ"כ צדיקים גמורים יש להן מעלה יתירה, שלא חטאו כלל גם במחשבה, משא"כ זה הקרוב לדבר עבירה עבר מיהת במחשבה ותו לא מידי, ודו"ק. והביאור הוא נפלא ליישב הפלא, אולם כמעשינו בדברי הזוהר הראשונים, כך נאמר גם הכא שלכאו' לא יועיל הדבר ליישב מימרא זו לכולי עלמא, שהרי דברי הגמרא והמדרשים בסתם נאמרו, וכן משמע גם מביאור רוב ככל הראשונים והמפרשים, ובהם דברי הרמב"ם האמורים דלהדיא איירי בחוטא גמור. וגם בגוף הסברא, לכאורה דוחק יש בדבר לומר דאיירי בצדיק שאפילו מחשבה

של איסור לא היה בו, וכי יש צדיק שאין לו יצר הרע כלל, והלא מקרא מלא דיבר הכתוב 'כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא' (קהלת ז, כ), ודרשו חז"ל כן גם על גדולי התנאים (ראה סנהדרין קא, א. ולעיל מיניה מו, ב הוכיח מן הכתוב דצדיקי צריכי כפרה), וכי יש כאלו בבריאה שאין יצר הרע מנסה אותם, ומי לנו גדול מרבי עמרם חסידא, וקצת צ"ע.

ובאמת עוד מצינו בדברי ראשונים שהפליגו מימרא זו דרבי אבהו לצדדים אחרים לגמרי, וראשון נביא מדברי רבינו יונה בביאורו למסכת אבות (פ"ג משנה טז) על דברי המשנה שהפנקס פתוח והיד כותבת, וז"ל: והשני להודיענו כי אין ממתינין לפתיחת הפנקס אחר שעושה החטא, אלא בגמר המעשה כבר כתוב הוא כדי שלא יעבור רגע שלא נמנה עליו העון ההוא, שאע"פ שהעונות נמחלין לבעלי התשובה, נימנין אותן תחלה מיד שגמרו מלעשותן ואחרי כן אם יחזור בתשובה מוחלין לו. כדאמרינן במדרש (ירושלמי סוף מס' יומא) אינו כמי שלא עשאו, אלא עשאו ונמחל, **שגדול מי שאינו עושה ממי שעושה ומוחלין לו**. ומה שאמר אין צדיקים גמורים עומדין במקום שבעלי תשובה עומדין שם, ר"ל שבעלי תשובה יש להם להפרש מן המותר כענין שחטא בו. כמו אם עבר על העריות, ואפילו באשתו יש להתנהג עמה במדת הפרישות, בדבר שחטא בו יפרוש ואפילו מן המותר, יותר ממה שהצדיקים גמורין צריכין לעשות.

והיינו דס"ל לרבינו יונה שהעיקר כדברי הירושלמי שמי שאינו עושה גדול יותר, ומבאר את האמור אין צדיקים גמורים עומדים, דהיינו שצדיקים אינם צריכים לעמוד במקום כזה, כי רק מבעל התשובה דורשים יותר שיפרוש גם מן המותר לו, כדי לתקן על עוונותיו.

אמנם לכאורה קשה להכניס הדברים בכוונת דברי רבי אבהו, שהרי להדיא שם במחלוקתו עם רבי יוחנן מי קודם רחוק או קרוב, ושם בדיני קדימה קמיירי. וק"ו לשון המדרש שהבאתו בתחילת דברינו שאין הצדיקים גמורים יכולים לעמוד, כלומר אין יכולים ולא שאין צריכים כמו שביאר רבינו יונה. ואולי אפשר לבאר שעל מחלוקת רבי יוחנן ורבי אבהו ס"ל לרבינו יונה שהעיקר להלכה כדברי רבי יוחנן, שקודם קרוב ואחר כך רחוק, וכל כוונתו לבאר מקומות

רבים שנזכרו במדרשים ובפוסקים כגון ברבינו הרמב"ם הנז' לעיל, 'במקום שבעלי תשובה', בדרך שיועיל גם אליבא דהלכתא כטעמיה, ואכן ביאורו אזיל דלא כגוף סברת רבי אבהו. וצ"ע. [ובאמת הלא גם בדברי הפוסקים, כגון בדברי הרמב"ם, קשה לומר כך, שהרי הרמב"ם מנה זה למעליותא לשב בתשובה, ולפייסו על חשיבותו, ודוק]. אך ראה עוד להלן בדברי העקידת יצחק שהביא מרבינו יונה ועל פיהם מתבארים דבריו באופן מחודש.

ועוד ראה בדברי רבינו בחיי (עה"פ ויקרא א, ט) שביאר מדוע קרבן עולה זכר ולא נקבה, ואילו חטאת נקבה ולא זכר, והשלמים אם זכר ואם נקבה, והאשם זכר ולא נקבה. ובתוך דבריו שם כתב: 'ומה שהיה קרבן אשם זכר, כי האשם בא על חיוב כרת וכדי שיתכפר בו החוטא ותשוב נפשו אל האלהים אשר נתנה, כלומר אל הבינה אשר שם יסוד הנפשות ושמה תשובתן, על כן היה זכר, כי המקום הזה הוא למעלה מן המדות, וזהו שאמרו רבותינו ז"ל (ברכות לד, ב) במקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אינן יכולין לעמוד, ובאור סוד המאמר הזה כי צדיקים יסוד עולם מעונו של עולם, אבל בעלי תשובה תשובתם הרמתה כי שם ביתם'. ואפשר שהביאור בדבריו דרך סוד ורז כפי שביאר רבינו הרמ"ק הנז' בראש דברינו.

ועוד זאת ראה את הכתוב במדרש רבה (בראשית פי"ב, ה): 'והארץ היתה תוהו' - אלו מעשיהן של רשעים, 'ויאמר אלהים יהי אור' - אלו מעשיהן של צדיקים, איני יודע באיזה מהן חפץ יותר אם במעשים אלו אם במעשים אלו, כיון דכתיב: 'וירא אלוהים את האור כי טוב' הוי אומר במעשיהן של צדיקים חפץ ואינו חפץ במעשיהן של רשעים. עכת"ד המדרש. ולכאורה הדברים תמוהים, וכי תעלה על הדעת שהקב"ה חפץ במעשיהן של הרשעים ולא במעשיהן של הצדיקים, שצריך על זה לימוד מפסוק, וכי לולי הפסוק לא חיינו יודעים זאת?

הנה בספר עץ החיים להגאון רבי חיים אבולעפיא זצ"ל (ר"פ בראשית), ביאר כוונת המדרש להסתפק מי עדיף, הרשע שעבר עבירות והלך אחר תאוותיו ולבסוף שב בתשובה, או שמא הצדיק שלא עשה עבירות כלל הוא במעלה

יותר. וזהו שאמר המדרש 'איני יודע באיזה מהן חפץ יותר', כלומר אם במעשי הרשעים שחטאו ושבו, או בצדיקים שלא חטאו כלל. ומסיק '**וירא אלוהים את האור כי טוב', שהקב"ה חפץ בצדיק שלא עבר עבירות כלל.**

ומרן החיד"א בספרו ראש דוד (ר"פ בראשית) מבאר את הספק של המדרש מי עדיף, האם הרשע שעשה הרבה עבירות וטעם טעם חטא ולבסוף שב בתשובה, או הצדיק שלא חטא רק פעם אחת במקרה ומיד שב בתשובה, ומסיק שהצדיק שלא חטא רק בדרך מקרה עדיף מהרשע. וזאת משום שכתב הרדב"ז (ראה להלן בסוף דברינו בד"ה ולסיום, שם הבאנו את דבריו) שדברי חז"ל 'מקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד' לא קמיירי בכל בעל תשובה, אלא בצדיקים שחטאו בדרך מקרה ושבו מיד בתשובה, ועל בעלי תשובה כאלו אמרינן שמעלתם יותר מהצדיקים שלא חטאו כלל. אבל הרשעים שחטאו הרבה חטאים אע"פ ששבו לבסוף, הצדיק שלא חטא כלל בחייו גדול מהם, יעוי"ש.

לפום צערא אגרא: כבישת היצר והתעצמות העשייה (דברי העקידה)

והנה רבי יצחק עראמה שהיה מרבותינו מגורשי ספרד, עסק בסוגיא זו בספרו הנפלא עקידת יצחק בכמה מקומות. ובפרשת כי תצא (שער צז) בבואו לבאר הפסוק כי תצא למלחמה על אויבך, כתב דקאי על גיבור שאמרו עליו איזהו גבור הכובש את יצרו (אבות פ"ד), כי בתחבולות יעשה לו מלחמה עד שיהיה כבוש תחת השכל ועצתו ויהיו הקלות חמורות בעיניו, וכל שכן שלא יתקומם עוד אל המעשים הרעים והמגונים אשר חטא בהנה וכו'. וכבר ראיתי לבעל מקדש מעט ובדרשות הרב ן' שועיב ז"ל שכתב בשם הרב רבינו יונה זצ"ל שזהו טעם אומרם ז"ל (ברכות לד, ב) במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד, וזה כי הבעלי תשובה לא יקנו זה התואר על דרך האמת כי אם בהמצאם במקומות המסוכנים ההם, והוא ההתיחד עם האשה האסורה במקום ובפרק המוכן לחטוא בה כמנהג, ושם יכבשו את יצרם. והנה הצדיקים הגמורים אינן רשאין להעמיד עצמן במקומות ההם המסוכנין, אבל